

Paula Trzaskawka

Język prawa autorskiego w ujęciu translatologicznym polsko-angielskim

Streszczenie

Wprowadzenie

Niniejsza praca jest monografią z zakresu komparatystyki legilingwistycznej polsko-angielskiej w ujęciu translatologicznym. Praca szeroko omawia zagadnienia związane z polską i angielską odmianą *lingua legis* oraz przedstawia ogólną charakterystykę systemu prawnego Polski, Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia praw autorskich.

Uzasadnienie wyboru tematu

Tematem pracy jest język tekstów umów przenoszących prawa autorskie w aspekcie porównawczym polsko-angielskim i angielsko-polskim. Powodem, dla którego do celów analizy porównawczej wybrany został wycinek prawa dotyczący praw autorskich, była przede wszystkim wzrastająca liczba tłumaczeń tekstów z zakresu własności intelektualnej. Terminologia praw autorskich składa się z terminologii prawnej (obowiązujące ustawy: polska, brytyjskie, amerykańska, a także terminologia zawarta w dyrektywach unijnych), prawniczej (zawartej w klauzulach umownych) oraz odmiennej dla każdego kraju terminologii zanurzonej kulturowo, dotyczącej rzeczywistości pozajęzykowej. Ze względu na postępującą globalizację i międzynarodowy charakter tematyki praw autorskich dziedzina ta w wielu aspektach jest zbieżna dla odmiennych kultur prawnych i krajów.

Cel i zakres pracy

Nadrzędnym celem dysertacji jest komparatystyczny polsko-angielski opis prawnej i prawniczej rzeczywistości językowej. Oprócz tego praca ma na celu ukazanie różnic i podobieństw pomiędzy systemami prawnymi Rzeczypospolitej Polskiej, Wielkiej Brytanii oraz USA, ustalenie zbioru terminów ekwiwalentnych oraz schematów zdaniowych z zakresu przeniesienia praw autorskich. Celem pracy jest

również stworzenie rzetelnego źródła referencyjnego dla tłumaczy specjalistycznych polsko-angielskich z zakresu prawa autorskiego.

Metoda badawcza i korpus

Obraną metodą badawczą w niniejszej pracy jest analiza literatury przedmiotu i obserwacja empiryczna oraz zestawienie tekstów porównywalnych¹ (m.in. teksty ustaw angielskich i polskich). Część terminologii została zaczerpnięta m.in. z polskiej ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 r., brytyjskiej ustawy Copyright Act z 1956 r. i Copyright, Designs and Patents Act z 1988 r. oraz amerykańskiej ustawy U. S. Code, Title 17 – Copyrights z 2010 r. Ponadto zanalizowano teksty porównywalne umów w języku polskim oraz angielskim (zarówno brytyjskie, jak i amerykańskie).

Zakres tematyczny obejmuje szeroko pojęte prawo autorskie z odnośnikami do prawa cywilnego i karnego, materialnego i procesowego w obu analizowanych językach.

W Polsce język prawny i język prawniczy zostały rozróżnione i zdefiniowane w 1948 roku przez Wróblewskiego. Uważa się go za twórcę definicji języka prawnego i prawniczego w polskiej literaturze przedmiotu. Ścisłej mówiąc, pisze on o języku prawnym jako języku aktów prawnych. Językiem prawniczym nazywa zaś taki język, którym posługują się prawnicy. Klasyfikacja polska odbiega od przyjętych w innych krajach podziałów dokonywanych ze względu na gatunek tekstu lub jego autora.

W korpusie badawczym znalazły się teksty ustawodawcze: m.in. polska ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych, dwie ustawy brytyjskie, ustawa amerykańska oraz dyrektywy unijne dotyczące praw autorskich. Język prawniczy korpusu reprezentowany jest przez sześćdziesiąt siedem autentycznych polskich i angielskich tekstów umów i wzorców umów przenoszących prawa autorskie, takich jak umowa wydawnicza (*publishing agreement*), umowa o przeniesienie praw autorskich (*copyright transfer agreement*) czy licencja (*copyright license agreement*). W toku analizy wyodrębniono czternaście najbardziej charakterystycznych klauzul umownych zawierających typowe, powtarzalne (lub nietypowe i niepowtarzalne)

---

¹ W literaturze przedmiotu mówi się o tekstach paralelnych, jednakże obecnie wyróżnia się także teksty porównywalne. Tekstami paralelnymi są oryginał i jego tłumaczenie, a teksty porównywalne to teksty tego samego gatunku, o tej samej tematyce, w dwóch różnych językach (por. Kubacki 2012: 176–184).

cechy językowe. Do analizy kontrastywnej wybranych fragmentów zastosowano następujące metody badawcze:

- i. kontrastywna analiza tekstów prawnych,
- ii. analiza tekstów porównywalnych,
- iii. techniki zapewnienia ekwiwalencji z uwzględnieniem typologii ekwiwalencji bliskiej, częściowej i zerowej według Šarčević (1999).

W celu opisanie rzeczywistości językowej i rzeczywistości prawnej Polski, Wielkiej Brytanii i USA oraz w celu uzasadnienia wyborów tłumaczeniowych w niniejszej pracy odwołano się do źródeł naukowych opisujących rzeczywistość prawną i językową (m.in. Mellinkoff 1963), a także do tekstów z zakresu przekładoznawstwa (m.in. Kielar 1988).

ROZDZIAŁ I

Rozdział pierwszy niniejszej dysertacji poświęcono zagadnieniu polskiego i angielskiego języka prawa. Zaprezentowano główne koncepcje dotyczącego języka prawnego i prawniczego. Pokrótkie omówiono historię rozwoju badań nad językiem prawa w języku ogólnym oraz rozwój języka polskiego. W sposób szczegółowy opisano teorie dotyczące klasyfikacji języka prawnego, poczynając od Wróblewskiego (1948) i jego klasyfikacji (język prawny i prawniczy) na gruncie polskim. Szerzej opisano również język prawa jako język specjalistyczny. Kolejno omówiono podział języka prawa, a także historię języka polskiego oraz historii języka prawa w Polsce. Następnie omówiono angielski język prawa (głównie w oparciu o badania Mellinkoffa (1963), jego typologię i rozwój – począwszy od czasów Wilhelma Zdobywcy aż do współczesności. W części podsumowującej odwołano się do klasyfikacji (m.in. Mattila 2006, Cao 2007, Galdia 2009), które mają bardziej uniwersalny charakter i mogą mieć zastosowanie w więcej niż jednym narodowym języku prawa.

Rozdział pierwszy pracy podzielony jest na trzy podrozdziały: język prawa ogólnie, polski język prawa w zarysie oraz angielski język prawa w zarysie.

W zamyśle autorki rozdział pierwszy oraz drugi niniejszej dysertacji stanowią podstawy teoretyczne dalszych rozważań nad przedmiotem pracy.

ROZDZIAŁ II

Rozdział drugi dysertacji poświęcony jest przekładoznawstwu. Dokonano opisu przekładu sądowego, prawnego i prawniczego w ujęciu diachronicznym. Opis rozpoczęto od badań nad przekładem w aspekcie językoznawczym według Jakobsona (1959), do których impulsem był rozwój przekładu maszynowego. Następnie dokonano przeglądu najważniejszych teorii stanowiących podwaliny przekładoznawstwa, m.in. koncepcji Marcina Lutra (2011), a także opisu dwóch typów odbiorców Schleiermachera, co doprowadziło do zwrócenia uwagi na odbiorcę przekładu i jego potrzeby komunikacyjne. Opisano wspólnoty komunikatywne zgodnie z hipotezami wysuniętymi przez Zabrockiego (1963) oraz model Kierzkowskiej (2008), w którym uwzględnia się trzy typy odbiorców (bliższy, daleki i samookreślony), oraz przekład pragmatyczny terminologii prawniczej. Omówiono także teorię skoposu Vermeera (1978) i nurt funkcjonalistyczny.

Kolejny podrozdział poświęcony jest przekładowi środowiskowemu. Następny dotyczy historii teorii przekładu prawnego i prawniczego na gruncie polskim i angielskim. Autorka odwołuje się w nim do teorii i analiz badaczy takich jak Kierzkowska (2008), Šarčević (1997), Sandrini (1996) czy Tokarczyk (2008). Zwraca w nim uwagę na kręgi prawne, kultury prawne i rodziny prawne. Kolejny punkt pracy stanowi omówienie aspektów praktycznych przekładu prawnego i prawniczego, a następnie opis hipotez dotyczących teorii tłumaczenia, m.in. model Gruczy (1980). W podrozdziale siódmym znajdziemy informacje dotyczące prowadzonych obecnie badań empirycznych nad praktyką i teorią przekładu w Polsce. Zwrócono uwagę na takich badaczy jak Kielar (1988), Kierzkowska (2008), Jopek-Bosiacka (2008), Matulewska (2013), Kubacki (2012), Goźdz-Roszkowski (2011), Biel (2014) czy Lizisowa (2016).

W podrozdziale ósmym przedstawiono stan badań dotyczący ekwiwalencji w przekładoznawstwie, rozpoczynając od podziału na ekwiwalencję formalną i dynamiczną według Nidy. Opisano badania szkół niemieckich: scharakteryzowano typy ekwiwalencji przekładowej Kadego (1968) czy rodzaje ekwiwalencji Kollera (1972). Przedstawiono również inne podejścia dotyczące ekwiwalencji w przekładzie. Są to Komissarow (1980) i jego pięć

typów ekwiwalencji przekładowej, Pieńkos (2003) (również pięć kategorii), House (w Kielar 1988 i 2003) i dwa podstawowe typy tłumaczenia (ewidentne i ukryte), Baker (1992) i jego rozróżnienie typów ekwiwalencji ze względu na poziomy tekstu (m.in. poziom gramatyczny czy pragmatyczny). Własną klasyfikację ekwiwalencji wprowadziła Kierzkowska (2008), opierając się na strategiach Kollera (1979) i wyróżniając ekwiwalencję denotacyjną, konotacyjną, pragmatyczną i tekstowo-normatywną. Podobnie własną klasyfikację zaproponowała Šarčević (2000), wyróżniając ekwiwalencję bliską, częściową i zerową.

W podrozdziale jedenastym znajdziemy opis technik zapewniania ekwiwalencji dla terminów bezekwiwalentowych lub częściowo ekwiwalentnych (najbardziej obszerny spis technik znajdziemy u Matulewskiej 2005, 2007 i Kubackiego 2012). Podrozdział dwunasty mówi o tłumaczu prawniczym i jego kompetencjach, a także o tłumaczu przysięgłym, którego to zawodu historia w Polsce sięga 1920 roku (Kubacki 2012). Dziś zadania i kompetencje tłumacza można znaleźć m.in. w Ustawie z dnia 25 listopada 2005 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego oraz Kodeksie zawodowym tłumacza przysięgłego opublikowanego przez PT TEPIS (2018), których fragmenty autorka przytacza w niniejszym podrozdziale. Kolejny punkt dotyczy tłumaczenia sądowego. Następnie opisano organizacje zrzeszające tłumaczy w Polsce i na świecie. Do najbardziej znanych organizacji w Polsce należą PT TEPIS oraz STP.

Kolejnym aspektem opisywanym przez autorkę dysertacji są etapy przekładu i konsekwencje naruszania ich porządku. Autorka w głównej mierze opiera się na etapach przekładu pisemnego i przytacza treść normy ISO PN-EN 15038 dotyczącej tych etapów. Następnie opisuje błędy wynikające z naruszenia zasad wykonywania przekładu, opierając się na Gruczy (1978), Dzierżanowskiej (1990), Pisarskiej i Tomaszewicz (1996). Omawia także błędy w komunikacji prawniczej m.in. według Grabau (1996) czy Kielar (1997).

ROZDZIAŁ III i IV

Rozdział trzeci i czwarty poświęcony są cechom *lingua legis* w aspekcie kontrastywnym polsko-angielskim. Części te z punktu

widzenia struktury całości pracy stanowią połączenie części teoretycznej z częścią badawczą, ponieważ przy omawianiu każdej z cech autorka podaje definicje danej cechy, teoretyczne rozważania badaczy dotyczące danej cechy oraz przykłady z polskiego i angielskiego języka prawa.

Na podstawie przeprowadzonych badań autorka wyodrębnia cechy terminologiczne, frazeologiczne oraz składniowe w polskim i angielskim *lingua legis*. Rozważania dotyczące cech języka prawa rozpoczyna analiza terminologii języka prawa. Autorka omawia terminologię fachową i potoczną oraz łączące je relacje.

Omówiono zapożyczenia występujące w polskim i angielskim języku prawnym. Terminy, które zostały zasymilowane do języka angielskiego, są różnego pochodzenia. Wśród języków, z których zapożyczono te terminy, znajdziemy grecki (np. *democracy* ‘demokracja’, *monarchy* ‘monarchia’), włoski (np. *bank* ‘bank’, *bankruptcy* ‘bankructwo’) czy francuski i staronormandzki (np. *claim* ‘roszczenie’, *marriage* ‘małżeństwo’). W polskim języku prawa zapożyczenia dzieli się na dwie grupy (Malinowski 2006): pochodne słów łacińskich (np. apelacja od *appellatio*, kasacja od *cassatio*) oraz słowa przejęte z języków nowożytnych, np. z języka angielskiego (deweloper, leasing, franczyza czy monitoring).

W polskim i angielskim języku prawa często występują zwroty łacińskie, wieloznaczność (polisemia i homonimia), synonimia, metafory, eufemizmy, archaizmy czy neologizmy. Autorka podejmuje się opisu terminów nieostrych omawiając m.in. angielski termin *child or young person* (‘małoletni’, lub ‘młodociany’).

Następny punkt tej części pracy to opis modalności deontycznej (jednej z głównych cech języka prawa) i sposobów jej wyrażania w polskim i angielskim języku prawa. Zbadano sygnifikatory obligatorywności, prohibytywności oraz permissywności, które wystąpiły w korpusie badawczym. Wskazano przykłady z umów o przeniesienie praw autorskich eksponentów modalności oraz ustalono ich frekwencyjność. W niektórych przypadkach przedstawiono schematy zdaniowe dla najbardziej powtarzających się struktur zarówno w języku polskim, jak i angielskim.

W dalszej części pracy autorka opisuje sposoby wyrażania alternatywy i koniunkcji w polskim i angielskim języku prawa oraz inne cechy *lingua legis* na poziomie zdania, m.in. zdania wielokrotnie złożone, konstrukcje warunkowe, stronę bierną i konstrukcje

bezosobowe oraz zdania skonwencjonalizowane. Wskazuje za Zielińskim (1999), że występowanie tych cech jest konsekwencją kondensacji tekstu. Kolejną z cech opisywanych przez autorkę pracy jest nominalizacja. Cecha ta jest jedną z głównych cech polskiego i angielskiego *lingua legis*.

ROZDZIAŁ V

Rozdział piąty niniejszej pracy poświęcony jest analizie porównawczej zagadnień zobowiązań umownych z zakresu prawa autorskiego w kontekście językowym i prawnym. Znajdują się tu także wstępne ustalenia terminologiczne (np. dla terminu *licencja*: *licencja wyłączna* czy *licencja niewyłączna*). Przedstawiono główne zagadnienia prawa zobowiązań umownych i prawa autorskiego w Polsce, Wielkiej Brytanii oraz USA. Zwrócono także uwagę na rodzaje umów ze szczególnym podkreśleniem umów o przeniesienie autorskich praw majątkowych oraz umów o korzystanie z utworu, tj. licencji. Przedstawiono także ogólną klasyfikację umów i podano ich definicje i ekwiwalenty w obu językach (m.in. umowa adhezyjna / *adhesion contract*, umowa konsensualna / *consensual contract* czy umowa losowa / *aleatory contract*). Podano również rodzaje umów w systemie *common law* wraz z ich polskimi ekwiwalentami (m.in. *bilateral and unilateral contract* / umowa dwustronna i jednostronna, *void and voidable contract* / umowa nieważna lub unieważnialna). Po krótkim omówieniu ochrony autorskiej i zagadnienia prawa autorskiego w Polsce i państwach *common law* autorka przedstawiła zagadnienia ogólne dotyczące zobowiązań umownych w aspekcie porównawczym. Następnie kilka słów poświęciła zobowiązaniom umownym i ich istocie. Omówiono *essentialia negotii* oraz *accidentalia negotii* umów, a także kwestię swobody umów (ang. *freedom of contract*). Kolejny punkt niniejszej dysertacji stanowi opis formy umów dozwolonej i nakazanej prawem. Autorka porusza tu także kwestie wykonania zobowiązań i skutki ich niewykonania. Umowy standardowe oraz rodzaje umów stanowią ostatnie zagadnienie tej części pracy. Skupiono się przede wszystkim na zagadnieniach dotyczących umów o przeniesienie autorskich praw majątkowych oraz o korzystanie z utworu (licencje, w tym licencja wyłączna i licencja niewyłączna).

ROZDZIAŁ VI

Szósty rozdział niniejszej dysertacji poświęcono w całości analizie kluczowej terminologii z zakresu umów o przeniesienie praw autorskich w aspekcie porównawczym. Wyodrębniono m.in. takie terminy jak autorskie prawa majątkowe czy autorskie prawa osobiste, poddano także analizie różne rodzaje dzieł objętych ochroną. Terminy wybrano z obowiązujących w trzech krajach norm prawnych i podano do nich definicje oraz możliwe ekwiwalenty. W przypadku braku ekwiwalentu proponowano nowy termin zgodnie z zasadami technik zapewniania ekwiwalencji dla terminów bezekwiwalentowych. Odwoływano się również do dyrektyw unijnych i odpowiednich konwencji (np. berneńskiej). Pokazano różnice i podobieństwa znaczeń poszczególnych terminów oraz przedstawiono w tabelach ekwiwalenty w wariacie brytyjskim i amerykańskim. Analiza została przeprowadzona zgodnie z podejściem Šarčević (2000: 238–239), odnoszącym się do ekwiwalencji bliskiej, częściowej i zerowej. W tej części pracy znajduje się także analiza kontrastywna prawnojęzykowa porównująca rzeczywistość prawną, gramatykę i terminologię.

ROZDZIAŁ VII

Rozdział siódmy niniejszej dysertacji stanowi część badawczą, w której dokonano analizy tekstów umów. W części poświęconej umowom o przeniesienie praw autorskich przeprowadzono gruntowną analizę wybranych klauzul (m.in. tytuł, komparycja, klauzule dotyczące przedmiotu umowy), omówiono strukturę umów (uwzględniając makrostrukturę), wyodrębniono schematy zdaniowe, pokazano w całości wybrane klauzule z umów wraz z ich tłumaczeniami w obu językach oraz podano pary terminów ekwiwalentnych translacyjnie. W sposób szczegółowy została opisana komparycja. Zawarto w niej m.in. analizę fragmentów dotyczących daty i miejsca sporządzenia umowy, wymienienie stron. Zwrócono uwagę na takie wyróżniki określające osobę lub firmę jak PESEL, Regon czy NIP w polskim języku i podano ich ekwiwalenty translacyjne w języku angielskim. Klauzula dotycząca przedmiotu umowy jest jedną z obszerniejszych z zaprezentowanych w niniejszej pracy. Znajduje się w niej zestaw terminów wraz z proponowanymi

ekwiwalentami. Terminy zostały zaczerpnięte z ustaw polskiej, brytyjskich i amerykańskiej. Głównym terminem opisywanym w tym podpunkcie jest termin *utwór* oraz jego rodzaje. Kolejno omówiono m.in. klauzule dotyczące terminu oraz sposobu płatności czy klauzule dotyczące egzemplarzy i odpisów umowy. Każda klauzula rozpoczyna się od definicji oraz w razie potrzeby odsyła do ważnej literatury przedmiotu. Następnie następuje opis, jak dana klauzula wygląda w języku angielskim. Podaje się przykładową klauzulę oraz jej tłumaczenie na język polski. Autorka omawia podobieństwa i różnice systemowe, kulturowe oraz językowe. Ta sama klauzula zostaje omówiona na podstawie korpusu w języku polskim. Na koniec dla każdej z klauzul wyciągane są wnioski translacyjne. Z analizy porównawczej wynika, że pomimo pojawiających się różnic strukturalnych klauzule umowne w języku polskim i angielskim wykazują wiele podobieństw.

ZAKOŃCZENIE

W zakończeniu pracy zwrócono uwagę na międzynarodowy charakter praw autorskich i wynikające z tego istotne podobieństwa w sposobie modelowania instytucji prawnych.

